

Jens Petter Madsbu
og
Åse Thomassen

DET GODE SPØRSMÅL

Høgskolen i Hedmark
Notat nr. 9 – 2007

Fulltekstutgave

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I notatserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres f.eks. milepældokumentasjon av et forsknings- og/eller utviklingsprosjekt, eller annen dokumentasjon på at et arbeid er i gang eller er utført.

Notatet kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark.
(<http://www.hihm.no/>)

Notat nr. 9 - 2007

© Forfatterne/Høgskolen i Hedmark

ISBN: 978-82-7671-635-1

ISSN: 1501-8555

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Det gode spørsmål			
Forfattere: Jens Petter Madsbu og Åse Thomassen			
Nummer: 9	Utgivelsesår: 2007	Sider: 37	ISBN: 978-82-7671-635-1 ISSN: 1501-8555
Oppdragsgiver:			
Emneord: Metode, forskning, etikk, vitenskapsteori			
<p>Sammendrag: Med dette notatet ønsker vi å belyse viktigheten av å stille gode spørsmål. Vårt mål er at studenter skal øve opp evnen til å stille spørsmål, for deretter å kunne formulere hypoteser som lar seg operasjonalisere.</p> <p>Mennesker stiller spørsmål hele tiden. Forskning fordrer dog et skarpere fokus enn i de mange ”teorier om dagliglivet”. Ikke desto mindre benytter vi eksempler fra dagliglivet for å forklare årsak – og virkning, siden vi vet at mennesker tenker i årsak og virkning hele tiden uten å reflektere over hva som er årsak og hva som er effekt av ulike, mulige årsaker.</p> <p>Vi begynner med spørsmålene som er enkle å forstå, fordi vi er overbevist om at en jordnær tilnærming til å forstå forskning gjør det lettere å utvikle gode spørsmål.</p> <p>Vårt mål er således å øve opp evnen til å stille gode spørsmål og øke forståelsen av årsak og virkning i forskning.</p>			

Høgskolen i Hedmark

Title: Asking good questions			
Authors: Jens Petter Madsbu and Åse Thomassen			
Number: 9	Year: 2007	Pages: 37	ISBN: 978-82-7671-635-1 ISSN: 1501-8555
Financed by:			
Keyword: Methodology, research, ethics, the theory of science			
<p>Summary: In this paper we wish to highlight the importance of asking good questions. Our intention is that students should improve their ability to ask questions, which will enable them to formulate hypotheses that further on will lead to questions which are suitable for research.</p> <p>People ask questions all the time. Research, however, demands a sharper focus than the many “theories of daily life”. Nevertheless we use examples from daily life to explain cause-and- effect, knowing that people think in terms of cause-and-effect all the time, without reflecting on what is the cause and what is the effect of different possible causes.</p> <p>We start with the questions that are easy to understand, because we are convinced that a down-to-earth approach to understanding research makes it easier to formulate good questions.</p> <p>Our aim with this paper is thus to train the ability to ask good questions and increase the understanding of cause-and-effect in research.</p>			

INNHold

Innledning	9
Det gode spørsmål – fra famling til klarhet	11
Hverdagssjangeren av forskning.....	12
Hva er metode?.....	13
Etikk og etiske problemstillinger.....	16
Juridisk ansvar.....	17
Data og empiri	19
Kvalitativ versus kvantitativ metode.....	20
Det gode forskningsspørsmålet	23
Operasjonalisering.....	27
Skriveprosessen – veien til den gode oppgaven	31
Kunsten å avgrense seg.....	32
Oppgavens struktur	33
Avslutning	35
Litteratur	37

INNLEDNING

Evighetsstudenten hadde som vane å følge kultursosiologen til jernbanestasjonen. De hadde en fin kontakt, selv om de på mange måter var et umake par; evighetsstudenten som slet med å bli ferdig med sine studier, og den produktive og travle sosiologen som fikk til alt. Kontrasten mellom den som søkte og søkte og den travle var så stor, at vi spurte den travle hva den gode kontakten mellom de to skyldtes: «Han er flink til å stille gode spørsmål,» sa kultursosiologen. Som om det sa alt, noe det kanskje også gjorde. Det er bakgrunnen for tittelen på dette notatet – det å kunne stille *det gode spørsmål*.

Studenter og forskere kan lett bli travle, hyppige tidsfrister jager en mot stadig nye mål. Da er det lett å forhaste seg med det aller viktigste, det å formulere gode spørsmål, som mange vil hevde er den beste forutsetning for gode og klare svar. I dette notatet skal vi ta for oss utfordringer som møter studenter og arbeidstakere når de skal jobbe med oppgaver, eksamener, prosjektoppgaver og mindre forskningsprosjekt. Det studentoppgaver, mindre forskningsarbeider og prosjekter i arbeidslivet har til felles, er ønsket om gode svar på våre mer eller mindre velformulerte spørsmål. Vår ambisjon her er å åpne veien for større klarhet. Vi skal både forsøke å gjøre rede for grunnlaget for å kunne stille gode spørsmål – det som mange kaller vitenskapsteori – og vi skal forsøke å vise noen nyttige teknikker og tenkemåter for å kunne stille gode spørsmål i forsknings- og oppgavesammenheng. I forlengelsen av dette, har vi også en kort innføring i oppgaveteknikk.

DET GODE SPØRSMÅL

– FRA FAMLING TIL KLARHET

En professor i administrasjon og organisasjonsvitenskap spurte avgangsstudenter hvilket begrep som var viktigst i organisasjonsteorien. Studentene ble sittende i villrede, noen så til siden, andre så ned på skoene, ingen maktet å møte professorens blikk. Det virket som om ingen ønsket til å bli avslørt som den som kom med et galt svar. For hva kunne det viktigste begrepet i organisasjonsteori være, tenkte flere av studentene. «Tvetydighet», sa så professoren mildt. Så enkelt og så vanskelig. Tvetydighet – det at det ikke finnes kun ett klart svar på et spørsmål, men heller flere mulige svar – gjør begrepet til et viktig begrep, ikke bare i organisasjonsfagene, men i flertallet av samfunns- og organisasjonsfagene. Tolkning og uenighet om lover innen juridiske fag er også et eksempel på at de gode intensjoner i lovs form kan gi rom til de forskjelligste tolkninger i ettertid.

Ofte er det å komme fram til det gode spørsmål et resultat av famling, prøving og feiling og perioder med uklarheter, før man omsider kan formulere et klart spørsmål. Innenfor den tidsrammen man har til rådighet, vil det alltid være viktig å gi seg tid til å formulere de gode spørsmål.

Men før vi sier noe om mer konkret om hvordan det gode spørsmål skal stilles, må vi få bedre kunnskap om hva som særpreger og kjennetegner fag, forskning og vitenskap som sjanger.

Hverdagssjangeren av forskning

Hver dag møter vi mange hverdagsgeneraliseringer, både i medier og i samtaler med andre mennesker. En typisk hverdagsgeneralisering kan være: «Storrøykeren som ble 90 år». Her kan det synes som om det kanskje ikke er så farlig å røyke, siden vi kjenner en person som var storrøyker, men likevel ble 90 år. Fenomenet kan betegnes som overgeneralisering, ved at man trekker frem noe som egentlig skjer sjeldent, for så å gjøre det til noe allment, noe generelt.

Vi har også selektive observasjoner. Politiet benytter seg enkelte ganger av dette i sin yrkesutøvelse ved at de ser etter det som er påfallende, det som er spesielt. Det kan for eksempel være en dårlig kledd ungdom med en påfallende dyr bil. For noen år tilbake testet en mann med afrikansk utseende politiets evne til å se etter det atypiske. Med en kostbar sykkel oppsøkte han situasjoner der han regner med å bli stoppet. Og politiet gikk i fella gang på gang ved å stoppe mannen. Politiet var ute etter det som var påfallende, noe som er en av politiets mange innfallsvinkler for å avdekke kriminaliteten. Men samtidig avdekket «afrikaneren med den kostbare sykkel» svakheten ved politiets selektive blikk.

I avisene møter vi stadig på overskrifter om hva som er sunt og hva som er farlig. «Eksplosjon i krefttilfeller» kan være en typisk avisoverskrift. Dette er et eksempel på en forhastet konklusjon dersom det ikke er knyttet til et klart og utvetydig årsaksforhold. En av de mest opplagte grunnene til at denne «eksplosjonen i kreftforhold», er faktumet at vi lever stadig lenger! Og når vi lever lenger, øker sjansen for at flere utvikler kreft. Et slags paradoks, ved at vi både har helse til å leve lenger, samtidig som vi på grunn av at vi lever lenger, dermed er mer utsatt for sykdommer, også kreft.

Kjendiser og kjente fagfolk uttaler seg ofte i mediene om forhold de ikke nødvendigvis vet spesielt mye om. Når prinsesse Märtha Louise uttaler seg om engler og får mye oppmerksomhet rundt dette, skyldes dette kjendisfaktoren. Det er liten grunn til å anta at Märtha Louise vet mer om engler enn de delene av befolkningen som er interessert i temaet engler. Det at hun blir lyttet til skyldes først og fremst kjendisfaktoren.

Eksemplene ovenfor har en felles nevner: Forhastede slutninger fattet på et svakt eller manglende erfaringsgrunnlag. Og én av grunnene til slike forhastede slutninger, kan være at det ikke er stilt gode spørsmål. Slike forhastede slutninger gjør vi nok alle til daglig, og det er ikke nødvendigvis et stort problem. Men det er et problem hvis forskerne, og forskningen driver på denne måten. Det er det dette skal handle om i det følgende. Det er derfor det er viktig å finne fram til hvordan man skal stille gode spørsmål. Og når vi skal stille gode spørsmål, må vi lære litt om metode – eller samfunnsvitenskapelig forskningsmetode – som er metodens «fulle navn».

Hva er metode?

Folk fleste gjør seg tanker hele tiden. Det kan vi ikke unngå. Ofte kan disse tankene ha likhetstrekk med teorier vi møter i den akademiske verden. Hvis foreleseren ser forsoffen ut når han kommer inn i forelesningslokalet, vil studentene ganske sikkert spørre seg selv hvorfor. Mange av hverdagslivet alminneligheter og det som bryter med det vante, får oss ofte til å stille spørsmålet: *Hvorfor?* Forskerens privilegium er å kunne systematisere de mange *hvorfor*, selv om de fleste forskere har et avgrenset fagfelt. Vi vil her gi en grunnleggende innføring i forskningsmetode.

Vitenskapelig metode er et verktøy som ideelt sett skal fremme objektivitet i forskningen. Samtidig vet vi at fullstendig objektivitet kun er et ideal – en norm: Vi bør etterstrebe det å være objektive, selv om det kan være et uopnåelig mål. Derfor er det viktig å øve opp evnen til kritisk tenkning. Kritisk tenkning hjelper oss på veien mot idealet om objektivitet, fordi det er gjennom kritisk tenkning vi kan stille grunnleggende spørsmål ved det vi driver med.

Forskningsmetode er et hjelpemiddel – ikke et mål i seg selv. Det er viktig at forskeren velger den metoden som best egnet for å undersøke forholdene som er gjenstand for forskning. Forskning dreier seg om å bekrefte eller avkrefte våre antakelser. Et munnhell sier for eksempel «tjukk og glad». Dersom vi ved hjelp av forskning skulle avdekke om dette munnhellet stemmer med virkeligheten, måtte vi valgt en forskningsmetode som kunne avdekket om tjukke mennesker er gladere enn resten av befolkningen, noe som ville vært

en svært så omfattende oppgave. For å finne fram til forskningsbasert kunnskap om dette er en myte eller fakta, kunne man neppe avgrenset studien til «de tjukke og glade». For hvem snakker vi egentlig om når vi snakker om de «tjukke og glade»? Skulle vi undersøkt dette, måtte vi definert «tjukk» og «glad», og vi måtte funnet fram til dem som var både «tjukke» og «glade». Deretter måtte vi kanskje funnet en gruppe som *ikke* var «tjukke» og «glade», og stilt dem tilsvarende spørsmål for å ha noen å sammenligne med. Dette fører mot et ståsted der det å drive forskning på mennesker, deres handlinger og deres oppfatninger i realiteten er en kronglete øvelse, noe som handler både om å følge standardiserte prosedyrer, samt å holde tunga rett i munnen for ikke å falle for fristelsen å ty til forhastede slutninger.

Forskning på mennesker, deres handlinger og oppfatninger, og – ikke minst – deres relasjoner til andre mennesker, kan med en samlebetegnelse kalles for samfunnsvitenskap. En annen måte å si det på er at dette er studier av *det sosiale*. Og de ulike tilnærminger – de ulike metoder – for å studere sosiale forhold kaller vi for samfunnsvitenskapelig metoder. I vår sammenheng er det de sosiale forhold som faller inn under begrepet *organisasjons- og ledelsesfag* vi fokuserer på, noe som ikke er annet enn en avgrensing av et sosialt felt eller område. Vi holder fokuset på en bestemt del av den sosiale virkeligheten eller samfunnet, nemlig organisasjonsverdenen.

Innen samfunnsfag, organisasjons- og ledelsesfag er det viktig å undersøke:

- grunnleggende sosial handling
- årsaker til atferd i samfunnet
- årsaker til atferd i organisasjoner

Det er en grunnleggende forskjell mellom studier innen naturvitenskap på den ene siden og studier av samfunn og organisasjoner på den andre siden. I naturvitenskapen er gjenstanden for forskning – dvs. det vi studerer – fenomener som ikke forstår seg selv og sine omgivelser. Dersom vi blander to kjemiske ingredienser, og det oppstår en eksplosjon, skjer det uavhengig av hva vi mener om det, eller om vi er for eller imot det. Og de kjemiske ingrediensene har ingen som helst oppfatning av seg selv eller av oss.

Innen samfunnsvitenskapen og studiet av organisasjoner vil man derimot måtte forholde seg til et mangfold av meninger og oppfatninger. Og ikke nok med det – i tråd med at det som er nevnt tidligere – er det vanskelig å være fullt ut objektiv; vi er kanskje, som samfunnsforskere, selv med på å forme det vi forsker på. Innen de samfunnsvitenskapelige disipliner må studenten eller forskeren forholde seg til at:

- data ikke er ting
- forskeren lever selv i samfunnet
- faren for selvoppyllende profeti

Innen samfunns- og organisasjonsforskning må man ta høyde for at forskeren selv har synspunkter på årsaker til atferd. Dette kan for eksempel føre til selvoppyllende profetier (at våre antakelser om hvordan noe faktisk *er*, gjør at det faktisk *blir* slik), ved at man finner det man hadde forventet å finne. For forskeren er det vel så viktig å forberede seg på å finne det man ikke forventet å finne.

Ved et sosialkontor i Oslo hadde ledelsen lenge hatt en oppfatning om at saksbehandlerne brukte for mye tid og ressurser på gruppen *enslige mødre*. Da de foretok en systematisk gjennomgang, fant de derimot noe de ikke hadde regnet med. Saksbehandlerne hadde brukt mye tid og ressurser på et *fåtall* av gruppen enslige mødre. Etter å ha blitt konfrontert med disse funnene, valgte sosialkontoret derfor å organisere arbeidet sitt med denne gruppen på en helt annen måte.

Selv om dette ikke var forskning, er det et godt eksempel på at virkeligheten kan være annerledes enn det vi tidligere har forutsatt, og at dersom vi ikke undersøker et forhold på en systematisk måte, kan konsekvensen bli et selvoppyllende profeti: Det blir slik vi antok, fordi vi antok at det var slik! Her berører vi også et annet viktig tema: Forskningsetikk.

Etikk og etiske problemstillinger

Forskning, i den grad den berører mennesker direkte, vil stille krav til forskningsetikk. Forskjellige fag har i ulik grad lagt vekt på etikk, men stort sett gjennomsyrrer en etisk holdning det meste av forskning. Og slik bør det være. Viktige etiske problemstillinger berører det enkelte menneskes rett til selvbestemmelse og autonomi. Videre er det viktig å vise respekt for privatlivets fred, men hvor grensene går for hva som er privat er ikke alltid like selvsagt. For noen kan spørsmål om alder og sivilstand være som å trække over dørstokken til det private. For andre er det helt greit å svare på spørsmål om alder og sivilstand.

I forskningen er det også viktig å vurdere risikoen for skade. Innen medisin er det opplagt at det ofte vil være lite etisk å forske på mennesker, dersom det kan skade det enkelte menneskes helse. Istedenfor forskes det i utstrakt grad på dyr. Samtidig foregår det forskning på mennesker, men da i et omfang der man reduserer risikoen for den enkelte til det minimale.

Ofte vil man i forskningen støte på ulike etiske dilemmaer. På den ene siden er det viktig å øke kunnskapen om samfunnet. På den andre siden er det nødvendig å foreta en kritisk vurdering av ny kunnskap opp mot andre forhold. I den norske bioteknologidebatten har mye av uenigheten gått på hvorvidt det er etisk forsvarlig å forske på stamceller og ufødte fostre for å øke kunnskapen om menneskekroppen. For motstanderne av en mer omfattende forskning innen bioteknologi, vil de etiske argumentene ofte veie tyngst når det gjelder å utvide forskningen innen bioteknologi. For den som mener at fosteret er påbegynt liv, vil det ofte fremstå som uetisk å forske på fostre. Men det finnes også forskere som velger en pragmatisk tilnærming. De kan da argumentere med at siden andre land har mer liberal lovgivning med hensyn til forskning på stamceller og fostre, er det ikke noe poeng å være restriktiv innen Norges grenser. Slik sett vil etiske vurderinger også måtte ta høyde for at det norske forskersamfunn også er en del av et globalt forskersamfunn, noe som også kan påvirke de etiske vurderingene i ulike retninger.

Innen organisasjons- og ledelsesfag vil det også være etiske problemstillinger. Det er viktig at man utfører forskning som ikke virker integritetskrenkende.

Det er sjelden en klar fasit på hva som er integritetskrenkende, for dette vil variere fra menneske til menneske.

I Norge har vi flere forskningsetiske komiteer, delt inn etter ulike fagområder. Dette kan du finne ut mer om ved å gå inn på De nasjonale forskningsetiske komiteers hjemmeside www.etikkom.no og på sidene til Nasjonalt etikkverk, se www.etikk.no.

Juridisk ansvar

Resultatene fra forskning skal ikke kunne tilbakeføres til en bestemt person. Derfor er det viktig at det er blitt gitt konsesjon for å foreta forskning og at de som er gjenstand for forskning har fått tilstrekkelig informasjon og gitt et frivillig samtykke. Det er et absolutt krav om anonymisering. Innsamling av persondata vil vanligvis føre til meldeplikt og krav om konsesjon for å foreta den aktuelle undersøkelsen.

I de tilfeller der det er mulig å identifisere enkeltpersoner, skal dette meldes inn for Datatilsynet ved det som kalles Datafaglig sekretariat, som fungerer som personvernombud for forskning. Sekretariatet er lokalisert ved Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste i Bergen.

Formålet med personvernombudsordningen er å:

- sikre forskere og studenter tilgang til og bruk av persondata uten at det kommer i konflikt med gjeldende regelverk.
- ivareta personvernet for de som berøres av forskningen.
- sikre et betryggende opplegg for arkivering av persondata etter at forskningsprosjektene er avsluttet.

Forskere og studenter som skal gjennomføre et prosjekt der behandlingen av personopplysninger omfattes av meldeplikten må fylle ut et meldeskjema og sende det til Personvernombudet for forskning. Det er veileders eller prosjektleders ansvar å sørge for at dette blir gjort.

Personvernombudets nettsider inneholder informasjon om personopplyningsloven og helseregisterloven og hvilke konsekvenser lovene har for den enkelte forsker og student. Informasjon om arkivering og gjenbruk av anonyme og personidentifiserbare forskningsdata omfattes også.

DATA OG EMPIRI

For å kunne bedrive forskning, må vi samle inn opplysninger som er relevante for å kunne gi svar på våre spørsmål. For samfunnsforskningen betyr dette at vi må samle inn opplysninger om samfunnsmessige forhold. Slike opplysninger kaller vi for *empiri* eller *data*. En samling av data kaller vi en samlebetegnelse for *datamateriale*.

Empiri er altså de data man har til rådighet i en gitt undersøkelse. Slik sett er empiri og datamateriale for synonymer å regne. Et datamateriale vil aldri kunne frembringe noe annet enn et utsnitt av virkeligheten. Datamaterialet vil også i varierende grad bære preg av forskerens faglige og ideologiske ståsted. Slik sett vil en kriminolog som er *for* legalisering av hasj kanskje lete etter andre årsaksforhold enn en kriminolog som er *for* en *restriktiv* narkotikapolitikk.

Det er alltid et spørsmål om hva slags *type* data vi må samle inn for å få svar på våre spørsmål. Vi sonderer ofte mellom harde og myke data. Med harde data mener man udiskutable fakta som alder, kjønn, datoer og inntekt. Med myke data mener man det som ikke er direkte observerbart, slikt som meninger og holdninger.

Innen kompetanseforskningen har man argumentert for å utelate *holdninger* som en del av kompetansebegrepet, siden det blir antatt at det er så vanskelig å måle holdninger. Dette sier indirekte noe om en form for forskning som vektlegger harde data fremfor myke data. I flere yrker er holdninger en svært viktig komponent i yrkesutøvelse, så argumentet om at det er vanskelig å

måle, bør kunne avvises. Man burde tvert imot argumentere for å variere mellom ulike former for datainnsamling. Derfor bør ikke *metoden* for hvordan man innhenter data være avgjørende for om holdninger skal ha en viktig plass i kompetansebegrepet eller ikke.

Et annet eksempel er hvordan man kan innhente kunnskap om trafikkulykker. Man kan samle data om veiene der trafikkulykkene skjer eller lage statistikk over trafikkulykker. Disse to tilnærmingene vil kunne frembringe harde data. Ved å intervju noen få som er blitt alvorlig skadet i trafikkulykker, kan man derimot få mykere data om trafikkulykker.

Kvalitativ versus kvantitativ metode

En annen måte å skille mellom harde og myke data er å kalle data for henholdsvis kvantitative (harde) data og kvalitative (myke) data. Skillet mellom disse to typer data er verken absolutt eller et skille som indikerer hva slags data som er best, men et forsøk på å karakterisere data ut i fra deres ulike *egenskaper*.

Med datas egenskaper sikter vi til forhold som hvorvidt dataene kan kvantifiseres (telles, rangeres eller at det sies noe om avstanden mellom dem), eller om de er best egnet til å beskrive og dermed angi ulike egenskaper (farge, fenomenbeskrivelser eller konsistens).

La oss ta et eksempel: Dersom vi skulle undersøke fisk i Mjøsa, ville vi antakelig både være ute etter hvor mye fisk det er og hvor den finnes (kvantitative data), og hvilke slag det er og om den kan anvendes som matfisk (kvalitative data).

Vi kan sammenligne de to typene data slik:

	Kvalitativ tilnærming	Kvantitativ tilnærming
Type data	Kvalitative (myke) data, tekstutsnitt som belyser teoretiske variabler	Kvantitative (harde) data, teoretiske variabler gjøres om, slik at de kan måles med tall
Fleksibilitet	Stor	Forholdsvis liten
Dataanalyse	Fortolkning Under datainnsamling	Opptelling Etter datainnsamling
Nytte ut over den konkrete undersøkelsen	Overførbarhet	Statistisk generalisering

Tabell: Sammenligning mellom egenskaper for kvantitative og kvalitative data (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2006).

Det er ikke slik at skillet mellom kvalitative og kvantitative data er et enten/eller-skille. Veldig ofte kan det være lurt å samle inn begge typer data. I eksemplet over med trafikkulykker, kan det være like relevant å samle inn data om *omfanget* og *hyppigheten* av trafikkulykker, som data om hvordan trafikkulykker *oppleves* og *forstås* av mennesker som har vært involvert i dem. Når vi ønsker å samle inn *begge* typer data, kaller vi dette gjerne for *metodetriangulering*.

I metodetriangulering beveger vi oss fra kvantitativ metode til kvalitativ metode. Og kanskje tilbake. Hvis vi for eksempel skulle undersøke trivsel og motivasjon i Skatteetaten, ville dette kunne gjøres ved at man først foretok en spørreundersøkelse. Deretter kunne man intervjuer et fåtall ansatte for å få utdypende svar på bestemte spørsmål. På denne måten kunne man ivareta at undersøkelsen både hadde en tilstrekkelig bredde (spørreundersøkelsen) og dybde (kvalitative intervjuer).

DET GODE FORSKNINGSSPØRSMÅLET

Vi har flere ganger vært inne på at det å forske er å få svar på ulike spørsmål. Og når vi snakker om forskning, handler det om forskningsspørsmål. Men hva slags spørsmål er nå det, og hvordan skal vi stille gode forskningsspørsmål? Grunnen til at det ofte settes av 2–3 år, og tidvis også lengre tid til et forskningsprosjekt, skyldes at forskning nødvendigvis må ta tid. Det tar tid å formulere gode spørsmål. Studenter vil sjelden ha all verdens tid til å formulere gode spørsmål. Da gjelder det å formulere gode spørsmål innen den tidsrammen man har. Hvordan skal vi gå fram for å få til det?

Forskningsspørsmål (som er synonymt med problemstillinger) *bør stilles på en så presis måte at de lar seg belyse ved hjelp av samfunnsvitenskapelige metoder.* Og *det* er måten vi skal tenke på: Forskningsspørsmålene skal være *forskbare!* Det betyr at de spørsmålene vi stiller skal kunne besvares gjennom innsamling av data, og det er våre forskningsspørsmål, eller vår problemstilling som vi også kaller det, som er avgjørende for om man bruker en kvalitativ eller kvalitativ metode.

Men hvordan skal vi videre gå fram for å forsøke å formulere et forskningsspørsmål? Én måte er å forsøke å tenke på hvor *presise* vi skal være i vår spørsmålsformulering.

Forskningsspørsmålene kan således i ulik grad være *åpne* eller *lukkede*. Når vi benytter åpne spørsmål, er det ikke nødvendigvis gitt hva vi får som svar. Når vi benytter lukkede spørsmål, vil svaralternativene oftest ha en klar begrensning ved at man lukker spørsmålet for omfattende svaralternativer.

Graden av lukkethet eller åpenhet i spørsmålsformuleringen vil ofte være knyttet til hvor godt vi kjenner det vi skal forske på på forhånd. Jo bedre vi kjenner et felt på forhånd, jo mer lukkede kan spørsmålene være. Og omvendt: Kjenner vi lite til et felt vi ønsker å undersøke, bør vi være mer åpne i våre spørsmål.

I en større helseundersøkelse med omfattende og mange spørsmål, ble respondentene spurt om de syntes de befant seg i en felle. Alle skjønner hva en felle er, men som spørsmål i en større spørreundersøkelse er det lite egnet. For den enkelte vil legge forskjellige ting i å være i en «felle». Hvordan man opplever livet vil avhenge av mange forhold: Ambisjoner, personlighet, arbeid, fritid, familie og venner. Det som ble stilt som et lukket spørsmål, kunne vanskelig besvares med enkle svar. Hvis spørreskjemaet derimot hadde hatt åpne spørsmål om det samme temaet, «det å være i en felle», ville man hatt større muligheter til å fange opp hvordan den enkelte respondent hadde det på det aktuelle tidspunkt.

Men det er ikke nok å bare fokusere på om spørsmålene er åpne eller lukkede. Gode spørsmål forutsetter ofte at man faktisk har god kjennskap til feltet. Man kan øke presisjonen i spørsmålsformuleringen gjennom god kunnskap om feltet. Men samtidig er det viktig å være åpen for at man ikke har all kunnskap om feltet. Derfor vil forskningsspørsmålene ofte måtte justeres underveis mens undersøkelsen skrider framover.

Hvordan kan man for eksempel finne forklaringen på at norsk laks ofte selges billigere i Napoli enn i Norge? Kan det skyldes avgifter, billig arbeidskraft i butikkene eller rett og slett dumping av norsk laks? Innen rammen av økonomiske fag er det ubegripelig at laksen som er avlet opp og pakket i Norge kan være billigere utenfor Norges grenser, med mindre det er snakk om ren dumping av produkter. Men dersom man sammenholder disse regnestykkene, som ikke går opp innen en økonomifaglig ramme, med kunnskap fra et annet fagfelt, kriminalstatistikk, er det kanskje mulig å få svar på spørsmålet. For kriminalstatistikken forteller at et stort antall vogntog blir stjålet mellom Norge og Sør-Italia. I denne kunnskapen kan man muligens finne forklaringer på at en pakke norsk laks ofte er atskillig billigere i Napoli enn i landet som produktet kommer fra. Hadde vi stilt spørsmål innen en økonomisk forståelsesramme ville man neppe fått et godt

svar. For den som vurderer å satse på eksport eller import, vil åpenhet for at svaret kanskje ikke ligger innen en ens egen faglig ramme kunne være viktig.

Kanskje vi kan sitere Gro Harlem Brundtland med det kjente uttrykket «Alt henger sammen med alt»? Det er mye klokskap i utsagnet, som kanskje kan virke vel enkelt. Men dette gjelder i høyeste grad innen forskning. Selv om vi søker svarene innen en avgrenset faglig ramme, finner vi ikke nødvendigvis svaret innen en enkel forståelsesramme. Eller sagt på en annen måte: Vi må kanskje lete et annet sted enn der vi har vårt fokus for å finne svar på våre spørsmål. Noe så enkelt som det at hvordan vi har det på jobb, kan påvirke hvordan vi har det hjemme. På samme måte kan jobben være avhengig av at vi har det godt når vi ikke er på jobben.

Ofte vil en rekke faktorer være avgjørende for atferd i organisasjoner. For en organisasjon er det ikke bare forholdene i den gitte organisasjonen som er av interesse og relevans, men også ulike forhold i samfunnet for øvrig. Endret atferd i organisasjoner kan i stadig økende grad forstås som et resultat av samfunnsutviklingen, eller som et resultat i ulike deler av samfunnet. Dette gjør det desto vanskeligere å formulere gode og presise spørsmål som gir entydige svar.

Når man skal formulere spørsmål, er det derfor viktig å reflektere over:

- Hva er årsak?
- Hva er virkning?

Vi gjør oss ofte nærmest automatisk opp en mening om årsaksforhold. I noen tilfeller kan vi ha rett, andre ganger kan vi ta feil. Samtidig kan vi ikke ta innover oss alle mulige årsakssammenhenger i denne verden. Hvis en person kjøper et eple i dag kan man se det i forhold til en rekke årsaker, som at vedkommende var sulten, vedkommende ønsket å spise noe helsebringende eller vedkommende var påvirket av en kampanje for epler. Eller vedkommende har rett og slett en familiebakgrunn der man er blitt oppdratt til å spise epler. Selv en så enkel handling som kjøp av et eple kan ha mange og ulike forklaringer.

De fleste vet hvordan man koker egg. For mange er dette en enkel og grei handling. For andre er det å koke egg noe man ikke alltid lykkes med. Hvis man koker egg et gitt antall minutter, blir egget bløtkokt. Hvis man koker egget i et høyere antall minutter, blir egget hardkokt. Nå vil den observante leser ha registrert at vi ikke skriver hvor mange minutter. For å få et perfekt bløtkokt egg vil den dyktige eggkoker måtte legge vekt på eggets størrelse og temperaturen i vannet. Den observante leser vil igjen finne en svakhet, for inntil nå har vi ikke nevnt temperaturen på *egget* forut for koking.

For de fleste er det naturlig å tenke på en systematisk, og dermed også analytisk måte, på jobb, når man lager mat, eller når man gjør praktiske ting hjemme eller på hytta. Men når det kommer til høyskolestudier, eller universitetsstudier eller forskning, er det som om mange setter på «bremsen». Det er ofte som om mennesker som er vant til å tenke systematisk og analytisk glemmer egen evne til å tenke systematisk og analytisk i en ny (og kanskje fremmed) sammenheng, som student eller som forsker. Et bløtkokt egg (en virkning) eller et hardkokt egg (virkning) er avhengig av vår forståelse av koketid (årsak), og dermed for prosesser (årsaker), som kan føre til vellykkede resultater.

Forskning handler altså om en systematisering av eventuelle årsaksforhold. Når man ser en afrikaner vinne titusenmeteren i VM, vil mange av oss stille spørsmål om hva «de» – de raske og utholdende afrikanerne – har som vi ikke har. Er det genetiske årsaker? Er det sosiale årsaker? Dette er begge spørsmål som er fundert i et ønske om å forstå at enkelte individer og nasjoner gjør det bedre enn andre individer og nasjoner. Og dermed et ønske på en forklaring på *hvorfor*, en søken etter en årsaksforklaring til en virkning.

Nok et eksempel: De mange trenerbyttene vi hadde forrige sesong i norsk elitefotball, skjedde muligens ut fra en tolkning om at trenerne har gjort en for dårlig jobb med fotballaget (årsak), slik at de ønskede resultatene uteble (virkning). Har man da analysert forholdet mellom årsak og virkning grundig nok? Kan det være en for enkel årsak at dårlige resultater (virkning) skyldes trenerens innsats (årsak)?

Operasjonalisering

Like viktig som å formulere klare og gode spørsmål, er det å *operasjonalisere* spørsmålene. Å operasjonalisere en problemstilling eller et forskningsspørsmål vil si å stille spørsmålet: Hvilke (forskningsmessige) operasjoner må vi gjøre for å få svar på våre forskningsspørsmål? Dette innebærer ikke bare et spørsmål om valg av hva slags data vi skal samle inn eller hvilken metode vi skal velge, eller hva som kan være årsak eller virkning, men *hvordan vi skal finne veien fra vårt forskningsspørsmål til de spørsmål vi skal stille til det eller dem vi undersøker.*

Et interessant forskningsspørsmål kunne være: «Hvorfor er det krig i verden?» Dette spørsmålet er et eksempel på spørsmål som neppe kan la seg besvare i ett, for ikke å si fem eller flere forskningsprosjekt. Det er med andre ord vanskelig å operasjonalisere. For å kunne svare på dette spørsmålet, er altfor mye relevant, og alt for mye irrelevant til at det er realistisk å finne gode spørsmål som vi kan få svar på. Veien til operasjonalisering vil derfor kreve altfor mye ressurser.

For å kunne gjøre våre forskningsspørsmål forskbare, må vi altså operasjonalisere. På veien mot å operasjonalisere forskningsspørsmål går vi ofte veien via begrepet *teoretisk operasjonalisering*. En teoretisk operasjonalisering er en konkretisering av sentrale ord og begreper i våre forskningsspørsmål.

Et eksempel kan være at vi ønsker å forske på spørsmålet «Er sosiale nettverk svakere eller sterkere enn før i tiden?» For å kunne operasjonalisere dette forskningsspørsmålet, må vi altså først gi en teoretisk operasjonalisering (vi kunne kanskje kalle det en definisjon også) av en rekke av begrepene i spørsmålet: Hva legger vi i begrepet *sosiale nettverk*? Hvor mange venner vi har? Hvor ofte vi møter vår familie? Om vi har noen gode venner, selv om vi ikke har så mange? Og videre: Hva menes med *sterke og svake* nettverk? Er det hyppigheten i møtene vi er ute etter (kvantitative data) eller hva de ulike møtene betyr for de involverte (kvalitative data)? Hva menes med *før i tiden*? For fem år siden eller for femti år siden?

Som det kommer frem: Det er mange hensyn som må tas, men det er viktige hensyn! Og det viktigste formålet er som sagt å operasjonalisere spørs-

målene: Dvs. å *komme fram til så gode spørsmål til det vi ønsker å undersøke, som mulig.*

Et eksempel der en forsker *ikke* har operasjonalisert hva han eller hun mener med begrepet «sosialt nettverk» er hvis spørsmålet «Hvordan er ditt sosiale nettverk?» blir stilt. Da vet ikke forskeren hva informantene (den som blir spurt) legger i begrepet «sosialt nettverk», og spørsmålet blir svært upresist (og uegnet). Det kunne vært bedre hvis forskeren hadde spurt: «Hvor mange nære venner har du?» Men da har forskeren bestemt seg for at kvantiteten (altså antall venner) er avgjørende. Samtidig blir familien kanskje utelukket her. Kanskje måtte man stille et spørsmål i retning av: «Hvis du skulle havne i en vanskelig situasjon – vil du da si at du har noen å gå og snakke med om disse problemene? Og i så fall hvem?»

Og vi har ennå ikke vært i nærheten av å gi en teoretisk operasjonalisering av «svake» og «sterke» nettverk, eller «før i tiden».

Poenget er enkelt: Vi må gjøre våre forskningsspørsmål håndterlige i praksis ved at vi stiller relevante spørsmål til dem vi ønsker å forske på.

Et annet eksempel: Et av de grunnleggende spørsmål i den vestlige verden er hva kjærlighet er. Samtidig vet vi at mennesker legger de forskjelligste ting i kjærlighet. Det kan være alt fra trygghet, vennskap, den man ble forelsket i, eller den man føler seg vel sammen med. La oss si at du skal finne ut hva kjærlighet betyr for unge mennesker i alderen 18–22 år. Da måtte du finne ord for kjærlighet som ville gjort at du fant frem til hva unge mennesker mener om kjærlighet, det vil si å finne fram til de ordene som er aktuelle å bruke innenfor bestemte aldersgrupper.

Atter et annet eksempel kan være at man ønsker å undersøke om ansatte trives på en bestemt arbeidsplass. Vi ville få mangelfull informasjon dersom vi kun begrenset oss til å spørre om arbeidstakere *trives* på jobben. Vi må finne frem til spørsmål som gjør at vi kan si noe hva som *fører* til trivsel på jobben. Like viktig er det å undersøke det som kan føre til *mistrivsel* på jobben.

Hensikten her har vært å vise at det å stille gode spørsmål har to sider: Først

det gode *forskningsspørsmål*, som vi stiller til vårt forskningsmateriale, eller som kommer fram i en oppgave som en *problemstilling*. Deretter handler det om de *operasjonaliserte* spørsmål, som er de spørsmål vi stiller til dem vi ønsker å undersøke.

Vi kan ikke tenke oss den ene typen spørsmål uten den andre – begge typer er like viktige. Men det er forskningsspørsmålene som er utgangspunktet for de spørsmålene vi stiller til våre informanter, for eksempel i et spørreskjema.

Når vi skal skrive en oppgave, eller når vi driver forskning, er det den systematiske og analytiske prosessen *forut* for spørsmålsformuleringen som kan bidra til at vi klarer å stille de gode spørsmålene.

SKRIVEPROSESSEN

– VEIEN TIL DEN GODE OPPGAVEN

Det er mange som i løpet av oppveksten har fått knekket troen på egen evne til å skrive. Altfor få er generøse på andres vegne. Kommer du over et gullkorn, en god setning, eller noe som er bra hos en medstudent eller en kollega, så kommenter det. Du har sjelden noe å tape på å gi andre fortjent ros! Selv etablerte forfattere og forskere kan være «sulteforet» på støttende ord. Når de som virkelig kan skrive – og som kan titulere seg forfattere – også trenger omtanke, hvorfor ikke støtte hverandre i gruppen eller klassen?

De fleste kan bli bedre til å skrive. Det gjelder å tenke at *øvelse gjør mester*. Slik sett er ulike prosjektoppgaver et nødvendig «onde» i en kort periode. I ettertid kan det vise seg at det var en av de viktigste læringsprosessene du noensinne har hatt – og vil få.

Stol på at du klarer det. Altfor mange tviler altfor mye på om de er i stand til å komme i mål. Litt tvil kan være både sunt og normalt, men det er lett å la tvilen få altfor stor plass.

I skriveprosessen er det viktig både å ha og beholde fokus. Samtidig er det viktig å jobbe etter en struktur. Det er også viktig å gi seg tid til å tenke og reflektere. Og gir man seg tid til å tenke og reflektere over teksten, kan det plutselig bli lettere å jobbe med oppgaven. Når man bare er i gang med skrivingen, vil det som regel «løsne» etter en stund. Hvis man også klarer å stenge resten av verden ute noen timer, vil man kanskje merke at man

skriver både lettere og ledigere. Slik sett er konsentrasjonsevnen et av de viktigste verktøyene man har.

Kunsten å avgrense seg

Hvem har vel ikke følt med kunstløpersken, der hun tar en dristig piruett, for deretter å ramle ned på isen med et brak? Som forsker, student eller ansatt er det viktig å være like dristig. Men her vil vi heller snakke om å være motivert for å lage undersøkelser som er så banebrytende at de gjør den helt store forskjellen. I virkeligheten er det bare et fåtall forskere og studenter som gir kunnskapsbidrag som gjør den helt store forskjellen. Men akkurat som to til tre trær ikke gjør en hel skog, er store og små studier og forskningsresultater alle viktige for den samlede kunnskapsutviklingen.

For den enkelte student eller forsker er det viktig å finne en problemstilling eller et forskningsspørsmål som ikke er for omfattende i forhold til den tid og de ressurser man har til rådighet. Og da er kunsten å avgrense seg svært viktig. Det er mulig å si noe om en begrenset del av en organisasjon eller samfunnet. Like viktig som det er å ha høye ambisjoner, er det å være realistisk med hensyn til hva en kan rekke over. Derfor må mye av arbeidet bestå i å finne fram til problemformuleringer som ikke favner for vidt. De mest ambisiøse forskningsprosjekt og studentoppgaver kan strandre på at man vil finne ut mer enn man faktisk kan klare. På engelsk heter det at man bør skille mellom «need to know» og «nice to know».

OPPGAVENS STRUKTUR

Det er viktig å tenke struktur. Og med struktur mener vi at oppgaven skal ha en klar form, litt som fisken: Et litt smalt hode som utvider seg mer og mer, en kropp som er større, og som etter hvert smalner, og til slutt en hale, med en liten snert. Her følger et forslag til inndeling av en oppgave:

1. Innledning (denne kan fullføres til slutt).

- Redegjør kort for bakgrunnen for temaet.
- Fortell hva oppgaven skal handle om.

Problemstilling (denne kan også komme som et eget underkapittel).

- Her skal det eller de spørsmål som skal besvares presenteres. Hva slags problem er det egentlig som skal forsøkes løst?

2. Teori: Presentasjon av relevant faglitteratur (pensum og tilsvarende litteratur).

- Her er det viktig å vise til teori som er relevant for å kunne besvare problemstillingen.

3. Metode og datamateriale: Presentasjon av metoden for datainn-samling, samt av dataene dere har samlet inn (observasjoner dere har gjort i arbeidet med oppgaven). Lenger ute i studiet er det aktuelt å støtte seg på utredninger og intervjuer også.

4. Drøfting av datamateriale. For studenter og forskere: Har pensum eller tilsvarende faglitteratur forklaringskraft? Kort sagt: Her skal

dere argumentere for og i mot at pensum sier noe om den virkeligheten dere kjenner gjennom egne observasjoner eller datamateriale.

- 5. Oppsummering og konklusjon:** Her kan dere trekke ut essensen av det dere har drøftet i drøftingskapitlet og konkludere på bakgrunn av dette. Sørg her for at oppsummering og konkludering er i overensstemmelse med drøftingen som er gjort tidligere.

Forskning og studentarbeider skal også ha referanser til kilder og litteratur. Det blir for omfattende å gå inn på referanseteknikk her. Dere kan lese mer om bruk av referanser, sitater osv. på denne adressen: www.hsh.no/biblioteket/studiehjelp/referanseliste.htm#eksempel

AVSLUTNING

Vi begynte med evighetsstudenten, kultursosiologen og det gode spørsmål. Vårt ønske er at dette notatet kan bidra til jordnærhet, trygghet og ønsker om å øve opp evnen til å tenke vitenskapelig og å stille gode spørsmål som kan gi gode og interessante svar. Om vi ikke har lyktes, inviterer vi dere gjerne til å stille gode spørsmål – som vi har oversett.

LITTERATUR

Dysthe, O., Hertzberg, F., Hoel, T. L. (2000). *Skrive for å lære: Skrivning i høyere utdanning*. Oslo: Abstrakt forlag

Førland, T.E. (1996). *Drøft: Lærebok i oppgaveskriving*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Hellevik, O. (1977). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget

Johannessen, A., Tufte, P.A., Veiden, P. (2006). *Å forstå samfunnsforskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Johannessen, J.-A., Olaisen, J. (2006). *Vitenskapsstrategi og vitenskapsfilosofi*. Bergen: Fagbokforlaget

Johannessen, A., Tufte, P.A. & Kristoffersen, L. (2006). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag

Lindblom, C.E. (1988). *Democracy and market system*. [Oslo]: Universitetsforlaget

March, J.G. & Olsen, J.P. (1976). *Ambiguity and choice in organizations*. Bergen: Universitetsforlaget

Rognsaa, Aa. (2004). *Kunsten å skrive godt*. Oslo: Universitetsforlaget